

DISKUSE

Mocní muži a sociální identita jednotlivců – prostorová analýza pohřebiště LnK ve Vedrovicích

Petr Květina

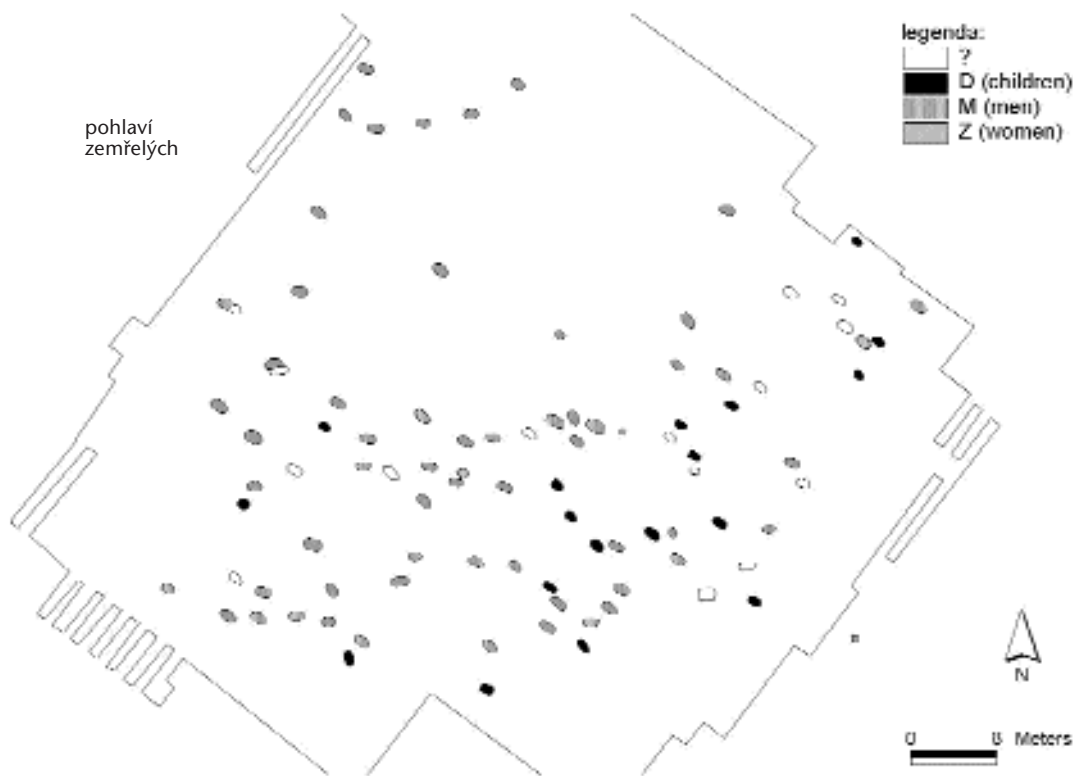
Pohřebiště kultury s lineární keramikou ve Vedrovicích na Moravě je jedním z nejdůležitějších pramenů pro poznání duchovního světa prvních zemědělců v kontextu celého území rozšíření této kultury. Význam lokality podtrhuje skutečnost, že se v hrobech kromě milodarů dochovaly i kosterní pozůstatky zemřelých, umožňující tak antropologické rozlišení pohlaví a věku. Jsou to především tyto „sociální vlastnosti“ hrobů, které nám dovolují navzájem propojovat dochované pozůstatky hmotné kultury ve formě milodarů s kulturními vzorci spadajícími do sociální sféry dané kultury. Práce badatelů studujících relikty předprůmyslových společností upozorňují, že neexistuje úměrný vztah mezi stavem a strukturou hmotné a duchovní stránky lidské kultury. Navíc se chování těchto populací řídilo jinými myšlenkovými pravidly než současně „racionální“ uvažování na základě logiky a kauzality (Levy-Bruhl 1999). A tak právě populace s viditelně „primitivními“ artefakty a ekonomickou úrovní vykazují nadměrně složitý a propracovaný systém sociálních i religiozních struktur. Literatura posledních dvou desetiletí poukazuje na indicie i z raně neolitické společnosti, kde, zdá se, existovala složitá sociální struktura, a to jak v rámci jednotlivých sídlištních komunit, tak mezi osadami navzájem (Kruk – Milisauskas 1999; van de Velde 1979; 1990). Záměrem této stati je pokus o diskusi vztahů spjatých s vnitřním členěním neolitické společnosti na příkladu pohřebiště ve Vedrovicích.¹

Terénní výzkum neolitického pohřebiště ve Vedrovicích v trati „Široká u lesa“ provádělo v letech 1975–1982 Moravské muzeum v Brně pod vedením V. Ondruše (hrobové nálezy byly z této polohy známé už koncem 19. století). Celkem bylo na pohřebišti výzkumem zjištěno 96 hrobů, z nichž v 85 byly nalezeny kosterní pozůstatky (obr. 1). Hrobů s milodary je nejméně 59. Pohřebiště je datováno do průběhu I. stupně LnK. Publikování se ujal tým pracovníků pod vedením V. Podborského. Z jejich práce vzešla podrobná a velmi kvalitní studie (Podborský a kol. 2002), která jednak prezentuje nálezové situace a vlastní movité památky daného výzkumu, jednak analyzuje vlastnosti hrobů s následným začleněním výsledků do chronologického i kulturního kontextu období středoevropského staršího neolitu. V této stati se pokusíme na práci zmíněného týmu navázat a budeme se snažit poukázat na náznamy sociálního chování vyplývající z kontextu okruhů problémů:

1. Vykazují některé vlastnosti hrobů a pohřbů vztah k pohlaví a/nebo věku zemřelého?
2. Seskupují se některé vlastnosti hrobů a pohřbů prostorově?

Protože je pro naše další hodnocení klíčové rozlišení pohlaví a věku u zemřelých, zastavme se krátce u tohoto problému. Podrobnější antropologická analýza není součástí výše zmíněné publikace (Podborský a kol. 2002). Přesnost antropologických určení je v současné době předmětem diskuse, ze které vyplývá, že „biologická antropologie a její jednotlivé aplikace na kosterním materiálu jsou záležitostí spíše pravděpodobnostního počtu a statistické indukce“ (Brůžek – Likovský – Černý 2002, 450). Rovněž je třeba upozornit na to, že rozdílnost pohlaví nemusela nutně v prehistorických společnostech podléhat v každém případě hodnocení, kde hrají prvořadou roli biologické znaky. I proto je nutné předem počítat s určitým stupněm možných chyb v antropologické determinaci. Výsledky archeologických analýz postavené na těchto určeních a následné interpretace proto není možné vztahovat k jednotlivým případům hrobů a pohřbů, ale spíše k celkovým trendům shrnujícím jednotlivá fakta.

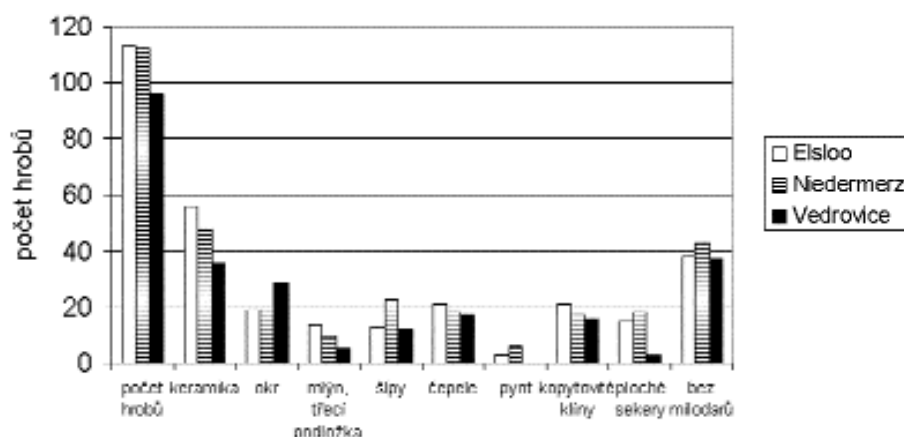
¹ Práce vznikla s podporou grantu GA ČR 404/03/036 a z podnětu činnosti probíhající v rámci semináře „Využití počítačů v archeologii“, který byl realizován Ústavem pro pravěk a ranou dobu dějinnou FF UK ve spolupráci s kutnohorským pracovištěm Archeologického ústavu AV ČR Praha. Pro vytvoření geografického informačního systému byl použit program ArcView GIS 3.2a, ke statistickému hodnocení program SPSS 11.5.

Obr. 1. Vedrovice – „Široká u lesa“. Pohřebiště LnK s vyznačením pohlaví zemřelých. Plánek pohřebiště byl digitalizován podle zobrazení in: *Podborský a kol. 2001, 16.* – Fig. 1. Vedrovice – „Široká u lesa“. LBK cemetery with indicated sex of the deceased. The plan was digitised according to mapping in *Podborský a kol. 2001, 16.*

Při řešení první výše zmíněné otázky byla prvořadá vazba určitých druhů milodarů k pohlaví či věku zemřelého. Na korelaci některých těchto atributů již ve většině případů poukázal tým badatelů podílejících se na analytickém zpracování pohřebiště (*Podborský a kol. 2002*). Mezi takové patří nálezy kopytovitých klínů, které se nacházejí výlučně v mužských hrobech, ale další nalezené ploché kamenné sekerky (celkem 3) žádný vztah k pohlaví nevykazují (M. Salaš, in: *Podborský a kol. 2002, 201*). U štípané kamenné industrie jsou to hroty, patrně šípů, které mají výraznou vazbu k mužským hrobům, na což upozornila I. Mateiciucová (*Podborský a kol. 2002, 222–223*). Také přítomnost retuše na nástrojích je vázána k mužskému pohlaví v hrobech. Tyto dvě naposledy zmíněné skutečnosti, tj. že kopytovité klíny a hroty šípů se koncentrují v mužských hrobech, jsou ve shodě se zjištěními na LnK pohřebištích v Elsloo a v Niedermerz (jižní Nizozemí a přilehlá oblast Porýní v Německu), a proto bychom je mohli pokládat za obecnější trend (*van de Velde 1992*). Srovnání milodarů v hrobech těchto tří staroneolitických pohřebišť vykazuje překvapivou podobnost svědčící o pravděpodobně stabilní sociální skladbě těchto komunit (viz *obr. 2*). Dalším druhem milodaru, který vykazuje určitou vazbu k sociální – věkové kategorii zemřelých, je červené barvivo. To se pravidelně vyskytuje v hrobech mužů a žen, ale jen výjimečně v hrobech dětí (*Podborský a kol. 2002, 308*), naproti tomu na pohřebišti v Elsloo patří červené barvivo k typickým atributům ženských hrobů (*van de Velde 1992*).

V archeologii neolitu je obdobně jako v jiných obdobích ostře sledovaným typem artefaktů keramika, a proto je důležitou otázkou, zda ve studované společnosti existovala vazba mezi sociálním po-

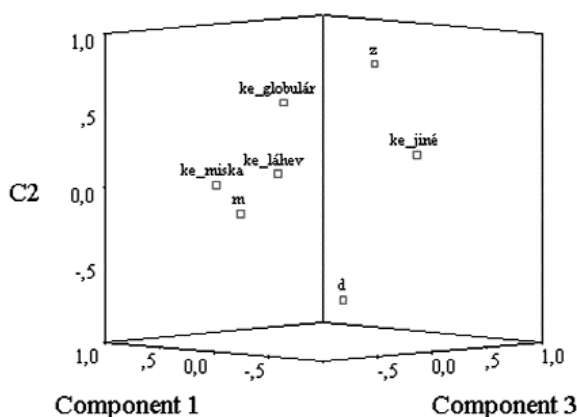

Obr. 2. Kvantitativní srovnání výbavy LnK pohřebišť ve Vedrovicích, Elsloo a Niedermerz. – Fig. 2. Quantitative comparison of gravegoods from LBK cemeteries at Vedrovice, Elsloo and Niedermerz (hrobů = number of graves, keramika = vessels, okr = red ochre, mlýn = grinding stones, šípky = arrows, čepele = blades, pyrit = pyrite, kopytovité klíny = shoelast adzes, ploché sekery = flat adzes, bez milodary = without gravegifts).

stavením jedince a vlastnostmi keramických nádob. Na základě výsledků faktorové analýzy a současně také GIS zobrazení rozšíření vlastností artefaktů na pohřebišti se domníváme, že takový vztah je možné pozorovat. V případě keramických tvarů můžeme sledovat silný trend ukládat do mužských hrobů *mísovitě tvary* (v 8 mužských hrobech, ve 2 ženských, 1 dětském), zatímco v ženských hrobech se většinou vyskytují *globulární tvary* (v 1 mužském hrobu, v 7 ženských, v 1 dětském, ve 2 neurčeno pohlaví; viz obr. 3 a 4, tab. 1). *Láhve* nevykazují žádnou výraznou korelaci k pohlaví zemřelých (v 7 mužských hrobech, v 5 ženských, ve 2 dětských, v 1 neurčeno pohlaví). V případě mísovitých a globulárních tvarů nejde o pravidlo, ale o trend, který je natolik zřetelný, aby ho bylo možné považovat za nenáhodný důsledek sociálního chování. Ve výsledcích analýzy nepotvrzujeme závěr prof. Podborského, že „není možné prokázat vazbu určitého typu nádoby na ženské, mužské či dětské hroby“ (Podborský a kol. 2002, 312).

Obdobně pojatá analýza výzdoby keramiky nepřinesla interpretovatelné výsledky, až na případ tzv. doplňkové výzdoby lineárního ornamentu. Literatura nás informuje o členění výzdoby na nádobách LnK na *hlavní výzdobný ornament*, který je nositelem chronologické informace, a na další části lineární výzdoby, které chronologický potenciál nemají, a mezi takové se řadí právě *doplňkový výzdobný motiv* (Rulř 1998). Na pohřebišti ve Vedrovicích se projevuje prostorové členění tohoto ornamentu, a to tak, že krátké samostatné svislé a krátké samostatné horizontální linie či jejich kombinace se vyskytují v jádru pohřebišti, zatímco krátké samostatné úseky linií uspořádané do tvaru „V“ na jeho okraji (obr. 5). Že tato výzdoba keramických nádob tvořila součást pohřební výbavy zemřelých, kteří byli za života v jistém smyslu výjimeční, by mohl naznačovat případ bohatě vybaveného pohřbu dítěte v hrobu č. 39. Tento pohřeb se právě bohatostí výbavy (20 dochovaných předmětů), v níž dominuje spondylový náhrdelník – předpokládaný atribut bohatství, zcela odlišuje od ostatních dětských pohřbů a obsahuje i nádobu s doplňkovým ornamentem ve tvaru „V“. Z uvedených skutečností lze vyvozovat, že pokud znaky doplňkového ornamentu nemají chronologický význam, mohly by nést informaci sociálního charakteru.

Počet milodary v hrobech vykazuje pozitivní korelaci k věku a pohlaví v tom smyslu, že bohaté hroby patří pouze dospělým jedincům mužského pohlaví (výjimkou je již zmíněný bohatě vybavený hrob č. 39 s pohřbem dítěte). Bohaté pohřby se seskupují ve východní části pohřebišti (obr. 7). Tímto přecházíme k otázce, zda se některé vlastnosti hrobů a pohřbů neseskupují prostorově.

Component Plot in Rotated Space
Pohlaví zemřelých a keramické tvary

Obr. 3. Grafické vyjádření faktorové analýzy. Znázorňuje korelaci keramických tvarů vzhledem k pohlaví zemřelých. – Fig. 3. Graphical representation of principal component analysis. Correlation of pottery forms and sex of the deceased (M = male, Z = female, D = child; ke_miska = bowl, ke_globulár = globular forms, ke_láhev = bottle, ke_jiné = other).

Z hlediska členění hrobů podle pohlaví můžeme pozorovat dva výrazné trendy, kdy děti byly pohřbívány především ve východní části pohřebiště a naopak na západní straně existovala výlučně ženská skupina hrobů. Muži spolu s početnou skupinou žen byli pohřbíváni ve střední (či jižní) části pohřebiště (obr. 1). Překvapivou souvislost vykazuje porovnání prostorového členění hrobů podle pohlaví a podle pozice hlavy zemřelého. Východní část pohřebiště, kde byly pochovávány hlavně děti (a někteří muži a ženy), je typická směřováním hlavy k JV, zatímco západní část pohřebiště včetně zmíněné ženské skupiny je příznačná ukládáním hlavy k V. Kromě toho existuje na pohřebišti 14 hrobů s hlavou směřovanou k SZ (obr. 6 a 7). Do tohoto rýsujícího se schématu zapadá i rozmístění hrobů starších lidí. Ty se seskupují v západní části pohřebiště, kde hlavy bývají směřovány k V a několik z těchto hrobů tvoří linii, která odděluje část pohřebiště s ukládáním hlavou směrem k V od té s hlavou k JV. I když je možné v obou částech pohřebiště sledovat výrazné tendence k otočení hlavy zemřelého směrem příslušným dané skupině pohřbů, existují i výjimky. V tomto smyslu není bez zajímavosti poukázat na případ pohřbů na pravém boku (na pohřebišti ve Vedrovicích převládá ve shodě i s jinými pohřebišti LnK jednoznačně pravidlo ukládat zemřelé na levém boku), kdy z šesti takto uložených pohřbů (17, 38, 59, 96, 102, 105) mají tři z nich (38, 59, 96) jinou orientaci hlavy, než by podle svého umístění na pohřebišti měly mít. To by mohlo naznačovat pravděpodobně výjimečné postavení zemřelých v těchto hrobech. Určitou paralelou může být situace na mezolitickém pohřebišti Oleneostrovskij mogilnik v ruské Karélii, kde byly mezi 170 pohřby zjištěny 4 hroby vymykající se způsobem pohřbu a též odlišnou pozicí hlavy obličejem k západu, zatímco ostatní pohřby na pohřebišti směřovaly obličejem k východu. Tyto situace byly interpretovány jako pohřby zvláštních osobností – šamanů (O'Shea – Zvelebil 1984, 9, 19).

Další zajímavé zjištění se týká bohatě vybavených hrobů. Jak ukázala prostorová analýza, tyto pohřby patří buď starším osobám (*maturus, senilis*) a/nebo mají hlavu směřovanou k SZ. Výjimkou je opět bohatý pohřeb dítěte č. 39 (obr. 7).

Na základě distribuce milodarů a jejich počtu v hrobech je možné uvažovat o určitých typických balíčcích milodarů (rozumějme z celkového souboru dochovaných předmětů) a o sociální hierarchii v neolitické společnosti – a to především ve spojení s pohlavím zemřelého. Typickou sadou milodarů u mužů jsou kopytovité klíny, šípy, mísy a láhve, spondylové šperky, červené barvivo. Mužské hroby mají obecně výrazně více milodarů než ženy. Vyroženě bohatě vybavené hroby jsou pouze mužské a jeden dětský. Do balíčku ženských hrobů patří globulární nádoby a láhve, spondylové šperky a červené barvivo. Obecně jsou ženské hroby chudé, a vybavenost hrobů proto podtrhuje význam mužského pohlaví v tehdejší společnosti. Naopak prostorové uspořádání pohřebiště svědčí o významu ženského prvku, a to hlavně s ohledem na dvě tendence projevující se v západní části pohřebiště: výraznou převahu pohřbených žen a zvyk ukládat zemřelé hlavou k V. Druhá, východní část pohřebiště je typická koncentrací dětských pohřbů a pozicí hlavy k JV.

Tab. 1. Korelační matice. Korelační koeficienty pohlaví zemřelých a tvarů keramických nádob. – Tab. 1. Correlation matrix. Correlation coefficients between sex of the deceased and forms of pottery grave-gifts (M = male, Z = female, D = child; ke_miska = bowl, ke_globu = globular forms, ke_láhev = bottle, ke_jiné = other).

	Component		
	1	2	3
KE_GLOBU	-,114	,586	-,475
KE_JINÉ	-,026	,159	,827
KE_LÁHEV	,548	,046	,134
KE_MISKA	,733	-,013	-,240
M	,807	-,226	,046
Z	-,293	,807	,174
D	-,437	-,684	-,253

Rotated Component Matrix

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

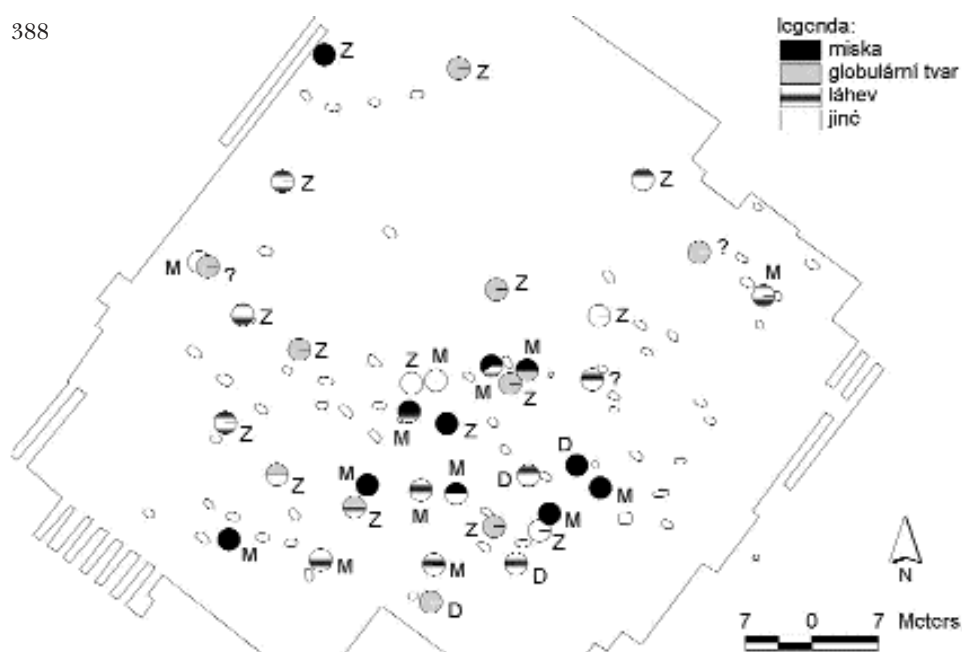
Interpretace

Vzhledem k výše prezentovaným závěrům se lze domnívat, že pohřebiště kultury LnK ve Vedrovicích skrývá nejméně dvě roviny sociální variability.

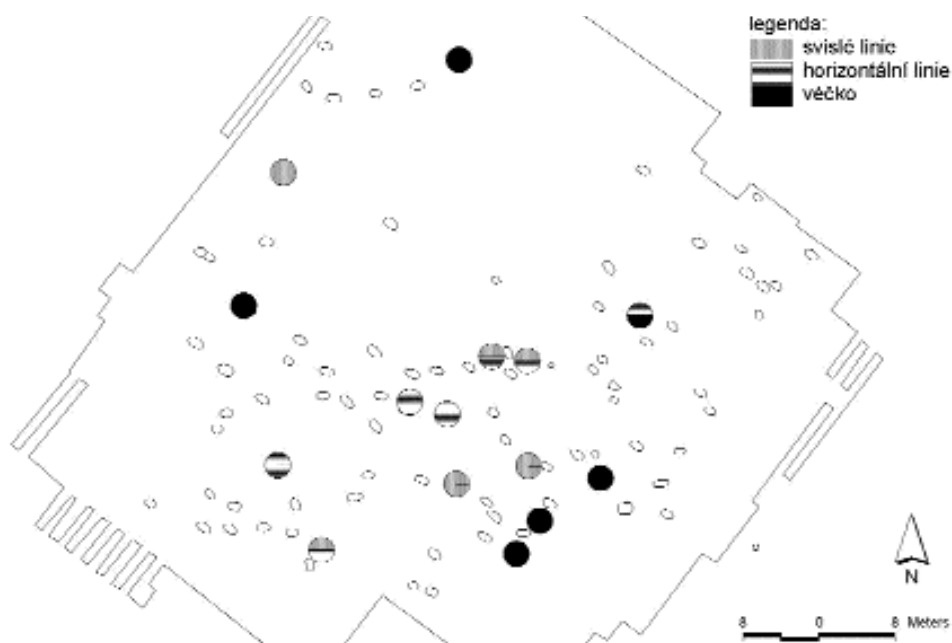
První se dotýká vertikální sociální hierarchie v neolitické společnosti, kdy spojení bohaté výbavy hrobů včetně prestižních předmětů typu kopytovitých klínů s mužskými pohřby svědčí pro to, že moc, autorita a prestiž byly soustředěny v rukou mužů. V předstátních útvarech jsou tyto sociální kategorie spojeny s několika typy vůdců, a to *vedoucím aktivit, náčelníkem, velkou osobou (big person, big man) a stařešinou*. Mezi uvedenými kategoriemi existuje rozdíl daný především způsobem nabytí výsadního postavení. *Vedoucí aktivit* je přirozeným vůdcem během určitých aktivit (rybolov, ceremonie, výroba ...). Jeho postavení závisí na schopnostech a dovednostech a je omezeno právě jen na časový interval průběhu dané aktivity, jindy je běžným členem společnosti. *Náčelník* získává moc díky svému zděděnému postavení, jeho role mu náleží na základě všeobecně známého a uznávaného příbuzenství s generací náčelníků před ním. Tato descendenční linie nemusí být vždy z našeho pohledu skutečná, ale jen mytologická. Jeho pozice je však děděná pouze částečně a závisí i na osobních kvalitách uchazeče v tom smyslu, že se náčelník rekrutuje pouze z určitého okruhu rodin nebo rodů. V tomto aspektu existuje významný rozdíl mezi náčelníkem vesnice (uvažovaným i pro neolitické společnosti) a kmenovým náčelníkem, kdy se se vzrůstající mocí snižuje počet možných kandidátů na vedoucí pozici. Oproti tomu se *velká osoba* do svého postavení musí vypracovat z pozice běžného člena komunity, a to prostřednictvím svých osobních schopností i majetku, pomocí nichž získává mezi svými soukmenovci prestižní status. Rozhodnutí činěná velkou osobou musí být v souladu s komunitou, jeho moc je limitována, a proto společnost neovládá, ale jen ovlivňuje. Pokud *velká osoba* ztratí způsobilost, pro kterou se jí dostalo onoho vyššího statusu (např. zchudne), stává se opět běžným členem komunity. *Stařešina* svůj vliv získá v souladu s rostoucím věkem, a to pravděpodobně od určitého období, kdy dosáhne potřebného stáří a jeho moc je mu potom připisována nadosmrtní. Ve skutečnosti se ovšem v jedné komunitě může společně vyskytovat více kategorií vůdčích osobností (podle Orme 1981; van de Velde 1990).

Výrazně bohatě vybavené hroby, u kterých bylo zjištěno, že patří buď starším osobám (*maturus, senilis*) a/nebo mají hlavu směřovanou k SZ, potom pravděpodobně obsahují pohřby *náčelníků, velkých osob a stařešinů*. Ve spojení s těmito bohatě vybavenými hroby bychom mohli uvažovat, že právě výjimečná severozápadní pozice hlavy mohla být vyhrazena jedincům v nějakém sociálním aspektu odlišným od majoritní populace.

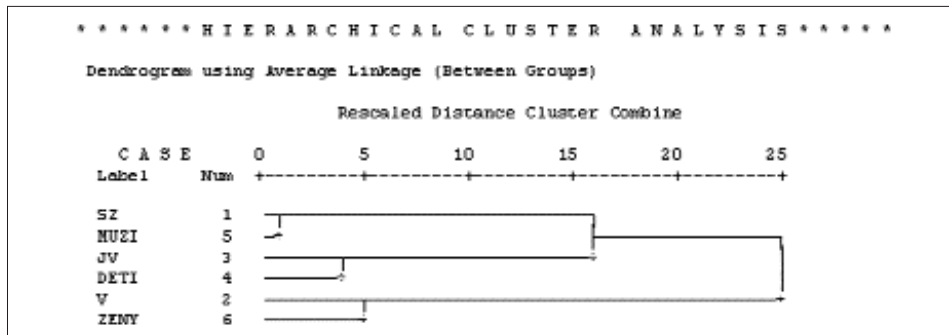
Na již zmíněném mezolitickém pohřebišti Oleneostrovskij mogilnik patří bohaté hroby také pouze mužům, ale na rozdíl od vedrovického pohřebiště, kde jsou bohatě vybaveny hroby dospělých i starších, jde pouze o osoby zemřelé v aktivním dospělém věku (O'Shea – Zvelebil 1984, 18–19). S ohledem na definice jednotlivých druhů vůdců, jak byly uvedeny výše, může nepřítomnost pohřbů bohatých starců indikovat rozdílnou sociální strukturu u obou společností. Zatímco v čele lovecko-sběračské populace pohřbívací na Oleneostrovském pohřebišti stály zřejmě *velké osoby* – muži,

Obr. 4. Vedrovice – „Široká u lesa“. Pohřebiště LnK s vyznačením tvarů keramických milodarů a pohlaví zemřelých. – Fig. 4. Vedrovice – „Široká u lesa“. LBK cemetery with indicated pottery forms and sex of the deceased (M = male, Z = female, D = child; miska = bowl, globulární tvary = globular forms, láhev = bottle, jiné = other).

Obr. 5. Vedrovice – „Široká u lesa“. Umístění typů vedlejší lineární výzdoby na nádobách. – Fig. 5. Vedrovice – „Široká u lesa“. Position of complementary linear decoration types on the vessels (svislé linie = vertical lines, horizontální linie = horizontal lines, věčko = V-shaped lines).

Obr. 6. Vedrovice – „Široká u lesa“. Dendrogram jako výstup hierarchické analýzy zobrazuje seskupování hrobů vzhledem k pohlaví zemřelého a pozici hlavy skeletu. – Fig. 6. Vedrovice – „Široká u lesa“. Hierarchical cluster analysis. Dendrogram chart shows grouping of graves with respect to sex of the deceased and position of their head (MUZI = male, ZENY = female, DETI = child, JV = SE, SZ = NW, V = E).

kteří byli společností uznávaní pouze po dobu největšího rozkvětu svých životních sil, tak ve vedrovické populaci mohl již existovat statut náčelníka ve smyslu postavení zastávaného nejen na základě osobních kvalit, ale i descendenční linie. Náčelník mohl ve své pozici setrvat až do vysokého věku a být pak s bohatou výbavou pohřben.

Druhá rovina společenské variability vedrovického pohřebiště může souviset s horizontálním členěním této komunity, jinými slovy s postavením jednotlivce určeným zejména na základě příbuzenství a věku, které lze označit také jako sociální identita. V publikaci vedrovického pohřebiště se uvádí, že ve vnitřní struktuře pohřebiště lze sledovat seskupování některých hrobů do skupinek, které nejspíše odrážejí rodinné či rodové příbuzenské svazky (*Podborský a kol.* 2002, 204, 301). Nabízíme zde alternativní interpretaci, ve které předpokládáme, že prostorové uspořádání hrobů odráží sociální identifikaci zemřelých v rámci širší příbuzenské komunity (rodu?). Lze se domnívat, že neolitické komunity byly tvořeny příbuzensky spjatými jednotkami, ať již šlo o příbuzenství reálné nebo dokladané mytologicky. Jedinec se, jak nás učí etnologické studie (*van Genev 1996*), během svého života do takové komunity postupně začleňoval prostřednictvím *rites de passage*. Osoby příslušející do jednotlivých skupin oddělených přechodovými rituály jsou pak společností souhrnně chápány a pojmenovávány jako členové těchto skupin (také klanů nebo „tajných společností“). Toto označování ostatně můžeme sledovat i dnes, připomeňme si široké sociální skupiny maturantů či branců.

Jak již bylo výše uvedeno, jsou v rámci pohřebiště poměrně výrazně odděleny dětské pohřby, které se seskupují ve V části a mají společné umístění hlavy k jihovýchodu. Zamysleme-li se nad tímto faktem, pak by právě tato skupina pohřbů mohla identifikovat jedince pomocí nízkého věku a archeologicky se projevovat ostrým prostorovým ohraničením vůči ostatním zemřelým. Byly do východní části pohřbívány jedinci – děti –, kteří ještě neměli možnost projít příslušným přechodovým rituálem (na počátku pohlavní dospělosti?), jenž by je uvedl do vyšší skupiny, v níž by měli nárok na pohřeb mezi ostatní členy společnosti?

O sociální identitě projevující se v pohřebním ritu svědčí zřejmě i pohřby žen umístěné v západní a severozápadní části nekropole. Ženy navíc spojuje pozice hlavy k východu (*obr. 6 a 7*). Muži netvoří samostatně vymezenou skupinu, ani co se týká prostorového členění (leží spíše ve středním a východním úseku), ani polohy hlavy. Oddělení skupiny ženských pohřbů může souviset se sociální identitou těchto pohřbených. Možná se v nějakém sociálním aspektu odlišovaly od mužů a žen převážně staršího věku pohřbených ve střední části pohřebiště. O tom, že pohlaví mohlo v neolitu být určitým způsobem dělicí i spojující sociální kategorií, svědčí prostorové uspořádání hrobů na některých větších pohřebištích kultury LnK, jako Flomborn, Sonderhausen, Stuttgart-Mühlhausen, snad i Aiterhofen-Ödmühle, kde bylo pozorováno oddělování ženských a mužských pohřbů (podle *Bulla 1998*). Na

Obr. 7. Vedrovice – „Široká u lesa“. Pozice hlavy u skeletů. Šedá ohraničená zóna vymezuje oblast pohřbů starších osob. Bohaté hroby jsou ohraničeny linií. – Fig. 7. Vedrovice – „Široká u lesa“. Position of the head of the deceased (JV = SE, SZ = NW, V = E). Grey area indicates the zone of old people graves. Graves with abundant gravegifts are encircled.

základě studia stylu výzdoby keramiky na pohřebištích Elsloo a Niedermerz vyslovil *P. van de Velde* (1992) hypotézu o zásadní roli ženského prvku ve staroneolitické společnosti ve smyslu jejího matriálněho uspořádání. Zda je možné o něčem podobném uvažovat i v případě vedrovického pohřebiště, či zda byly do zemědělských komunit (kolonistů) začleňovány i ženy místních postmezolitických populací (*Brůžek* 2003, 49), nelze výlučně archeologickými metodami objasnit.

Není pravděpodobné, že by popsany interpretační model dokázal vysvětlit veškerou variabilitu na studovaném pohřebišti. Mějme však na paměti, že se pokoušíme studovat symbolický odraz lidské kultury, a tak to zřejmě není možné očekávat od žádného modelu. Je to právě celková různorodost sociálního i obecně sakrálního života studované společnosti, která ukazuje, že pěstování obilí anebo výroba keramiky byly pouze nedílnou součástí velkého progresivního balíčku inovací souhrnně nazývaného „neolit“.

LITERATURA

- Brůžek, J.* 2003: Antropologické aspekty neolitizace střední Evropy. In: V. Sládek – P. Galeta – V. Blažek edd., *Evoluce člověka a antropologie recentních populací*, Plzeň, 39–53.
- Brůžek, J. – Likovský, J. – Černý, V.* 2002: Současné metody biologické antropologie a jejich využití při hodnocení kostry přisuzované českému knížeti Spytihněvovi I., *Archeologické rozhledy* 54, 439–456.
- Bulla, A.* 1998: Untersuchungen zur Frage der geschlechtsspezifischen Beigabenausstattung bandkeramischer Gräber Mitteleuropas unter besonderer Berücksichtigung der Inventare anthropologisch bestimmter Frauenbestattungen. Aachen: Shaker Verlag.

- van Genep, A. 1996: Přejchodové rituály. Praha (Les rites de passage, étude systématique des rites. Paris 1909).
- Lévy-Bruhl, L. 1999: Myšlení člověka primitivního. Praha (La mentalité primitive. Paris 1925).
- Kruk, J. – Milisauskas, S. 1999: Rozkwit i upadek społeczeństw rolniczych neolitu (The Rise and Fall of Neolithic Societies). Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Kraków.
- Orme, B. 1981: Anthropology for Archaeologists. Gerald Duckworth, London.
- O'Shea, J. – Zvelebil, M. 1984: Oleneostrovskij mogilnik: Reconstructing the Social and Economic Organization of Prehistoric Foragers in Northern Russia, *Journal of Anthropological Archaeology* 3, 1–40.
- Podborský, V. a kolektiv 2002: Dvě pohřebiště neolitického lidu s lineární keramikou ve Vedrovicích na Moravě. Brno.
- Rulff, J. 1998: K výzdobě české neolitické keramiky, *Archeologické rozhledy* 50, 20–34.
- van de Velde, P. 1979: On Bandkeramik social structure. An analysis of pot decoration and hut distribution from the Central European Neolithic Communities of Elsloo and Hienheim, *Analecta Praehistorica Leidensia* 12, 173–188.
- 1990: Bandkeramik social inequality – a case study, *Germania* 68/1, 19–38.
- 1992: Dust and ashes: the two Neolithic cemeteries of Elsloo and Niedermerz compared, *Analecta Praehistorica Leidensia* 25, 173–188.

Powerful Men and individual social identity: spatial analysis of the LBK cemetery at Vedrovice

The main objective of this contribution is to explore the possibilities of interpretation pertaining to social relationships and divisions within Neolithic society, as indicated by burials at the Vedrovice cemetery. Excavations were carried out at the “Široká u lesa” cemetery at Vedrovice between 1975–1982 by V. Ondruš of the Moravian Museum in Brno. Overall 96 graves were identified at the cemetery, 85 of which yielded skeletal remains (*fig. 1*). At least 59 burials were found to contain burial goods. The cemetery has been dated to phase I of the LBK.

In this contribution, we will attempt to expand on the investigations conducted by the team of researchers led by V. Podborský (*Podborský et al. 2002*), by examining the social behavior elucidated by the following two questions:

1. Do the characteristics of some burials indicate a relationship between gender and/or age of the deceased?
2. Can the attributes of some burials be explained spatially?

Most attributes were identified previously by the research team lead by V. Podborský. Shoe-last adzes and arrow points were found exclusively in male burials, which corresponds with research carried out at the LBK cemeteries of Elsloo and Niedermerz (southern Netherlands and the Rhine Valley in Germany). We therefore interpret the placement of shoe-last adzes and arrow points into male graves as a common practice (*van de Velde 1992*). Comparisons of grave goods from these three early Neolithic cemeteries reveal surprising similarities, undoubtedly indicating a stable social order within the corresponding communities (*fig. 2*). A positive correlation is indicated between the number of grave goods placed in burials and gender, since wealthy burials are only associated with men (with the exception of grave number 39 which comprises a child). Wealthy burials form a cluster in the eastern part of the cemetery (*fig. 7*). The presence of red ochre depends on the age of the deceased, since it was not found in burials containing children (*Podborský a kol. 2002, 308*).

Considering ceramics form such a large part of LBK studies, it is important to examine whether any social relationships are indicated by the pottery found in burials at Vedrovice. On the basis of factor analysis in conjunction with mapping via GIS, we believe several relationships are indicated. The placement of bowls into male burials is a strongly indicated trend (8 male burials, 2 female burials, 1 child burial). There is also a strong tendency to place hemispherical vessels into female burials (1 male burial, 7 female burials, 1 child burial; see *fig. 3* and *4, tab. 1*). Bottles do not indicate a correlation with either sex (7 male burials, 5 female burials, 2 child burials). In addition to vessel

shape, supplemental linear decoration indicates a spatial relationship at the Vedrovice cemetery, such that vessels bearing short vertical dashes, short horizontal dashes or their combinations, tend to be concentrated in the core of the cemetery, while short dashes arranged in a „V“ tend to be distributed throughout the periphery of the cemetery (fig. 5).

Gender also appears to have influenced the burial rites at Vedrovice, since two strong trends can be observed. Children tend to be buried in the eastern part of the cemetery, while men tend to be buried in the core of the cemetery. Women were buried either exclusively in the western part of the cemetery, or in the core of the cemetery where the men were also buried (fig. 1). A surprising correlation exists between the gender of the deceased, spatial placement in the cemetery and orientation of the head. In the eastern section of the cemetery, where the majority of the children but also some men and women were buried, the dominant orientation of the head was towards the southeast. In the western section of the cemetery, where only women were buried, the dominant orientation of the head was towards the east. Fourteen additional burials contained individuals with the head oriented towards the northwest (fig. 6 and 7). Older individuals, which tend to be buried in the western section of the cemetery, had the head oriented towards the east. Many of these burials form a row which separates individuals with the head oriented towards the east, from individuals with the head oriented toward the southeast (fig. 7). Furthermore, it is interesting to note that wealthy burials often encompass older individuals (*maturus*, *senilis*) and/or individuals with the head oriented toward the northwest (once again with the exception of the wealthy child burial in grave number 39, fig. 7).

Considering the above presented findings, we suggest the burial rites at Vedrovice indicate the presence of at least two distinct social norms within the LBK. The first pertains to the social hierarchy of Neolithic society wherein wealthy grave goods, including prestige items such as shoe-last adzes, are associated with male burials and indicate that power, authority and prestige were predominantly in the hands of men. These exceptionally wealthy burials, comprising older individuals (*maturus*, *senilis*) and/or a NW head orientation, can therefore be attributed to chieftains, big men or elders. The unique orientation of the head to the northwest may have been reserved specifically for these individuals in order to emphasize their distinctiveness from the rest of the population.

The second social division indicated at the Vedrovice cemetery may reveal the social identity of the individual, and reflect their social standing in the wider community (their ancestry?). It has been suggested that Neolithic communities comprised closely knit units, regardless of whether the ancestry was real or mythological. Every individual gradually became a part of the community via *rites de passage* (van Genep 1996) over the course of their lifetime. Individuals were therefore understood by the society as aggregates of particular groups, and named as members of these groups, clans, or „secret societies,“ separated by the rites of passage, a phenomena which can still be observed today (for example in wider social groups such as graduates or military recruiters).

The burials of children were distinctly separated from other burials, concentrated in the eastern part of the cemetery and share a common orientation of the head towards the southeast. This is noteworthy since children, due to their young age, may not only form one of the distinct groups mentioned above, but can also be identified archaeologically. A distinct social identity may also be indicated in the burial customs of women, which were buried in the western part of the cemetery with the head oriented towards the east (fig. 6 and 7). Perhaps these women distinguished themselves in some respects from the men, and the older women buried in the core of the cemetery. The fact that gender itself may have played a role in group membership and individual identity has also been indicated by spatial analyses of burials at other large LBK cemeteries such as Flomborn, Sonderhausen, Stuttgart-Mühlhausen, and possibly also Aiterhofen-Ödmühle, where the specific division of male graves from female graves has been observed (Bulla 1998).

English by Alena Lukešová